

АНОТАЦІЯ

Іванов М.С. Механізм захисту прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2020.

Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою, в якій досліджується механізм захисту прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції.

У науковій роботі аргументовано, що механізм захисту прав учасників кримінального провадження формується системою національного та міжнародного правових механізмів забезпечення прав учасників кримінального провадження, яку слід розглядати як сукупність у взаємодії, взаємообумовленості та взаємозв'язку усіх елементів даного механізму, що відрізняються універсальністю, загальною значимістю та призначені створювати належні умови для реалізації, охорони та відновлення закріплених чинним законодавством прав учасників кримінального провадження. Загалом, системи національного та міжнародного механізмів забезпечення прав учасників кримінального провадження об'єднують єдиними вимогами усі елементи даного механізму, намагаючись зробити їх діяльність уніфікованою і такою, що відповідатиме міжнародним та національним стандартам захисту прав людини.

У дослідженні окреслено систему міжнародних та національних правових механізмів забезпечення прав учасників кримінального провадження. На підставі аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів автором визначено поняття правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження та удосконалено його структуру. Так, під поняттям правовий механізм забезпечення прав учасників кримінального

провадження запропоновано розуміти єдину організовану динамічну взаємообумовлену систему закріплених джерелами права юридичних процедур, процесуальних прав та уповноважених суб'єктів, діяльність яких направлена на реалізацію прав учасників кримінального провадження, їх охорону та захист у кримінальному процесі. Обґрунтовано, що структура даного правового механізму складається з таких елементів: джерела права; юридичні процедури; уповноважені суб'єкти, діяльність яких направлена на забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Доведено, що роль Конституційного Суду України як структурного елемента національного механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження полягає у забезпеченні міжюрисдикційного зв'язку конституційного і кримінального судочинства, що має свій прояв у повноваженнях Конституційного Суду України вирішувати питання щодо відповідності Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її кримінальній справі закон України суперечить Конституції України або в результаті розгляду конституційного звернення чи подання уповноважених суб'єктів. Водночас, наслідком встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (незастосованого) в судовому рішенні при розгляді кримінального провадження є перегляд такого рішення за виключними обставинами в порядку глави 34 КПК України.

Визначено, що предметом правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції є конституційні права людини, що реалізуються в межах кримінально-процесуальних правовідносин та охороняються і захищаються одночасно правовими інструментами кримінальної та конституційної юрисдикцій.

У дисертаційному дослідженні надано змістовну характеристику конституційних прав учасників кримінального провадження як предмету

правового механізму їх забезпечення в конституційній юрисдикції. Обґрунтовано, що до прав учасників кримінального провадження як предмету правового механізму їх забезпечення в конституційній юрисдикції можна віднести: право на життя (27 КУ); право на захист від катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводження чи покарання (28 КУ); право на свободу та особисту недоторканність (29 КУ); право на повагу до приватного та сімейного життя (30, 31, 32 КУ); право власності (41 КУ); право на справедливий суд (55 КУ); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (56 КУ); право на правову допомогу (59, 63 КУ); право на визнання презумпції невинуватості (62 КУ). Встановлено, що специфіка окреслених прав учасників кримінального провадження, які становлять предмет правового механізму їх забезпечення в конституційній юрисдикції, полягає у тому, що вони: 1) є взаємозалежними та взаємообумовлюючими; 2) одночасно є як основоположними конституційними правами, так і засадами кримінального провадження, що свідчить про тісний міжюрисдикційний зв'язок конституційного та кримінального судочинства; 3) охороняються та гарантуються як на національному (Конституція України та КПК України), так і на міжнародному (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод) рівнях, що свідчить про їх особливе місце в правовій системі держави; 4) забезпечення їх належної реалізації сприяє формуванню та становленню України як правової держави.

У науковій роботі охарактеризовано правову природу та вплив актів Конституційного Суду України на забезпечення прав учасників кримінального провадження. Наголошено, що за своєю правовою природою акти Конституційного Суду України є правовими актами, які набувають характеру юридичного прецеденту та ознак нормативності у випадках, визначених

чинним законодавством. У національному механізмі забезпечення прав учасників кримінального провадження простежується двоякий вплив актів Конституційного Суду України. По-перше, акти Конституційного Суду України обумовлюють застосування заходів загального (нормативного) характеру та спрямовані на усунення системної правової проблеми у сфері кримінального процесу чи суміжних галузей та її першопричин. По-друге, рішення КСУ за результатами розгляду справ за конституційними скаргами обумовлюють застосування заходів індивідуального характеру у вигляді перегляду судових рішень у кримінальному провадженні за виключними обставинами з метою застосування принципу *restitutio in integrum* щодо порушених прав учасників кримінального процесу.

Доведено, що значення конституційної скарги як інструменту захисту прав учасників кримінального провадження обумовлено тим, що законодавче закріплення процесуального механізму скасування рішень судів загальної юрисдикції через оскарження конституційності норм, які було покладено в обґрунтування прийнятих рішень у конкретних кримінальних провадженнях, надало громадянам право ефективного доступу до конституційного правосуддя та реалістичну можливість оскаржити не тільки процесуальні порушення під час здійснення кримінального провадження, але також і неконституційність норм матеріального кримінального права, із урахуванням яких таке провадження здійснювалось.

З метою вдосконалення положень чинного кримінального процесуального законодавства України, які врегульовують функціонування національного правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції, запропоновано внести зміни та доповнення до статей 9, 21, 30, 335, 459, 464, 534 КПК України.

Ключові слова: механізм захисту, правовий механізм забезпечення прав, учасники кримінального провадження, кримінальний процес, конституційна юрисдикція, Конституційний Суд України.

SUMMARY

Ivanov M.S. Mechanism for protection of the rights of participants of criminal proceedings in constitutional jurisdiction. - *On the rights of the manuscript.*

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy in the field of knowledge 08 "Law" on a specialty 081 "Law" - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is an independent completed scientific work, which examines the mechanism of protection of the rights of participants of criminal proceedings in the constitutional jurisdiction.

The scientific work argues that the mechanism of protection of the rights of participants of criminal proceedings is formed by a system of national and international legal mechanisms, which should be considered as a set of interaction, interdependence and interconnection of all elements of this mechanism designed to create appropriate conditions for the implementation, protection and restoration of the rights enshrined in current legislation of participants of criminal proceedings. In general, the systems of national and international mechanisms for ensuring the rights of participants of criminal proceedings combine all the elements of this mechanism, trying to make their activities unified and consistent with international and national standards of human rights protection.

The study outlines a system of international and national legal mechanisms to ensure the rights of participants of criminal proceedings. On the basis of analysis of scientific sources and regulations, the author defines the concept of the legal mechanism for ensuring the rights of participants of criminal proceedings and improves its structure. Thus the concept of legal mechanism for ensuring the rights of participants of criminal proceedings is proposed to mean a single organized dynamic interdependent system of legal procedures, procedural rights and authorized entities which activities are aimed at implementation the rights of

participants in criminal proceedings, their protection and defense in criminal proceedings. It is substantiated that the structure of this legal mechanism consists of the following elements: sources of law; legal procedures; authorized entities which activities are aimed to ensure the rights of participants of criminal proceedings.

It is proved that the role of the Constitutional Court of Ukraine as a structural element of the national mechanism for ensuring the rights of participants of criminal proceedings is to ensure inter-jurisdictional connection between constitutional and criminal proceedings, which manifests itself in the powers of the Constitutional Court of Ukraine to decide their individual provisions on the constitutional complaint of a person who considers that the law of Ukraine applied in the final court decision in his criminal case contradicts the Constitution of Ukraine or as a result of consideration of a constitutional appeal or submission of authorized subjects. At the same time, the Constitutional Court of Ukraine has established the unconstitutionality (constitutionality) of a law, other legal act or their separate provision applied (not applied) in a court decision in criminal proceedings to review such a decision in exceptional circumstances under Chapter 34 of the CPC of Ukraine.

It is determined that the subject of the legal mechanism for ensuring the rights of participants of criminal proceedings in constitutional jurisdiction are constitutional human rights, which are implemented within the framework of criminal procedure and are protected and preserved by legal instruments of criminal and constitutional jurisdictions.

The dissertation research provides a meaningful description of the constitutional rights of participants of criminal proceedings as the subject of the legal mechanism of their provision in the constitutional jurisdiction. It is substantiated that the rights of participants in criminal proceedings as the subject of the legal mechanism of their provision in the constitutional jurisdiction include: the right to life (27 CU); the right to protection from torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (28 CU); the right to liberty and security of person (29 CU); the right to respect for private and family life (30, 31, 32 CU); property rights (41

CU); the right to a fair trial (55 CU); the right to compensation at the expense of the state or local self-government bodies for material and moral damage caused by illegal decisions, actions or inaction of state authorities, local self-government bodies, their officials and officials in the exercise of their powers (56 CU); the right to legal aid (59, 63 CU); the right to a presumption of innocence (62 CU). It is established that the specifics of the outlined rights of participants in criminal proceedings, which are the subject of the legal mechanism of their provision in the constitutional jurisdiction, is that they: 1) are interdependent and interdependent; 2) are both fundamental constitutional rights and the principles of criminal proceedings, which indicates a close inter-jurisdictional relationship between constitutional and criminal proceedings; 3) are protected and guaranteed both at the national (Constitution of Ukraine and the CPC of Ukraine) and at the international (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) levels, which indicates their special place in the legal system of the state; 4) ensuring their proper implementation contributes to the formation and incipience of Ukraine as a state governed by the rule of law.

The scientific work characterizes the legal nature and influence of acts of the Constitutional Court of Ukraine on ensuring the rights of participants of criminal proceedings. It is emphasized that by their legal nature the acts of the Constitutional Court of Ukraine are legal acts that acquire the character of legal precedent and signs of normative in cases determined by the current legislation. The national mechanism for ensuring the rights of participants of criminal proceedings shows a dual influence of acts of the Constitutional Court of Ukraine. Firstly, the acts of the Constitutional Court of Ukraine stipulate the application of measures of a general (normative) nature and are aimed at eliminating a systemic legal problem in the field of criminal proceedings or related branches and its root causes. Secondly, the decisions of the CCU based on the results of consideration of cases on constitutional complaints stipulate the application of individual measures in the form of review of court decisions in criminal proceedings in exceptional circumstances in order to apply the

principle of restitutio in integrum to violated rights of participants of criminal proceedings.

It is proved that the importance of the constitutional complaint as an instrument of protection of the rights of participants of criminal proceedings is due to the fact that the legislative consolidation of the procedural mechanism for revoking decisions of courts of general jurisdiction by appealing the constitutionality of norms justice and a realistic opportunity to challenge not only procedural violations during criminal proceedings, but also the unconstitutionality of substantive criminal law, considering which such proceedings were conducted.

In order to improve the provisions of the current criminal procedure legislation of Ukraine, which regulate the functioning of the national legal mechanism to ensure the rights of participants of criminal proceedings in the constitutional jurisdiction, it is proposed to make changes and additions to Articles 9, 21, 30, 335, 459, 464, 534 of the CPC of Ukraine.

Key words: mechanism of protection, legal mechanism of ensuring rights, participants of criminal proceedings, criminal proceedings, constitutional jurisdiction, Constitutional Court of Ukraine.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Іванов М.С. Національний правовий механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 195-201.

2. Іванов М.С., Кучинська О.П. Механізм забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: поняття і складові елементи. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 236-242.

3. Іванов М.С. Конституційний Суд України як елемент національного механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 180-187.

4. Іванов М.С. Поняття об'єкта правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С.253-257.

5. Іванов М.С. Право на справедливий суд як предмет правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 166-169.

6. Ivanov M. Constitutional complaint in the system of the national mechanism of protection of the rights of participants in criminal proceedings in Ukraine. *Recht der Osteuropäischer Staaten*. 2019. №4. P.58-62.

Матеріали науково-практичних конференцій:

1. Іванов М.С. Запровадження захисту прав учасників кримінального провадження в конституційній юрисдикції. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання реформування процесуального законодавства в Україні»* (м. Київ, 1 грудня 2017 р.). 2017. С.14-15.

2. Ivanov M.S. Constitutional jurisdiction in national legal remedies system of ensuring rights of criminal proceedings participants. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.). 2019. С.120-122.

3. Іванов М.С. Кримінально-процесуальний аспект розуміння права на життя в Україні. *Людина і закон: публічно-правовий вимір: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 4–5 жовтня 2019 р.). 2019. С. 74-78.

4. Іванов М.С. Акти Конституційного Суду України як форма контролю за дотриманням прав учасників кримінального провадження. *Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку»* (м. Запоріжжя, 22–23 травня 2020 р.). 2020. С. 168-170.